

NÅR STRAFFEN RAMMER USKYLDIGE

Børn af fængslede, deres problemer, behandling og menneskerettigheder¹⁾

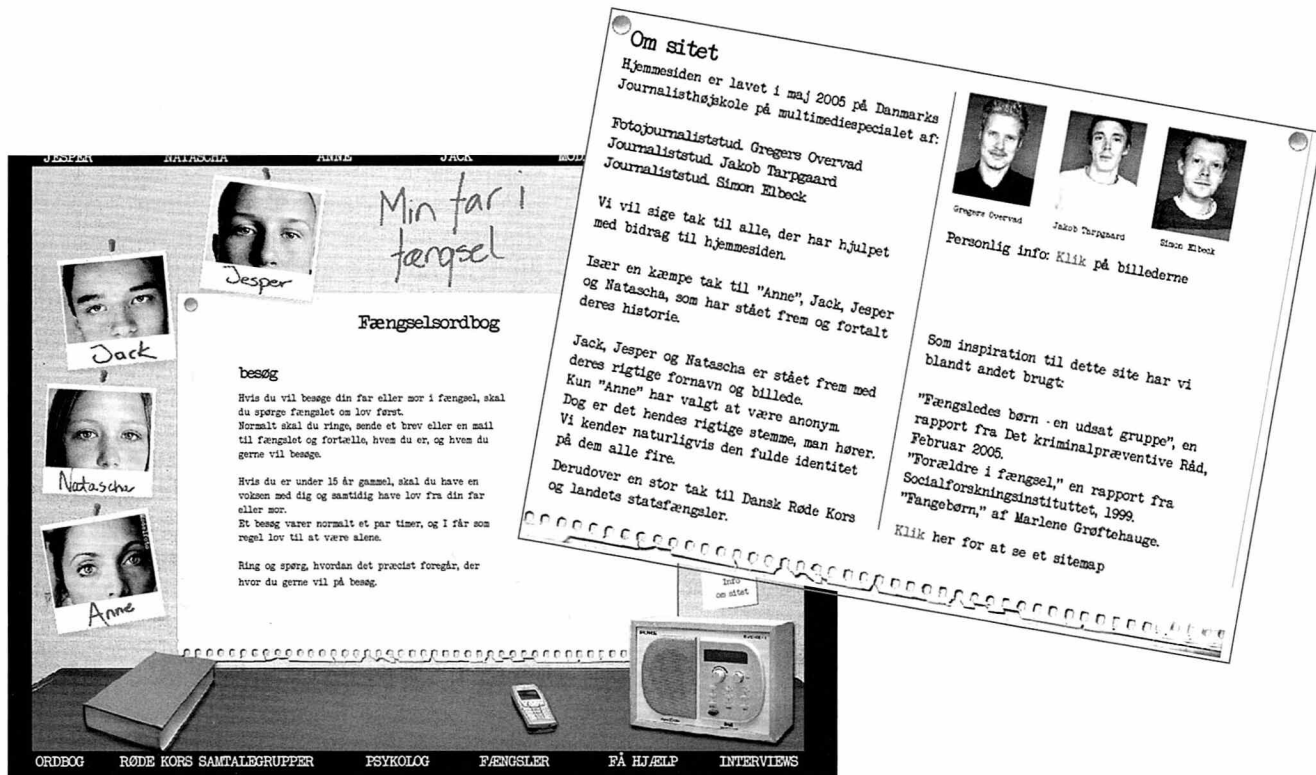
Af Peter Scharff Smith

FAMILIESCENER

Jonas var 10 år og boede sammen med sin far og sin lillebror. Da far skulle ud og sejle i to uger flyttede børnene ind hos deres kusine. Men far kom ikke hjem efter sejlturen. I en uge frygtede Jonas, at skibet var sunket. Så ringede politiet og fortalte, at Jonas far var varetægtsfængslet. Først efter tre måneder fik drengene lov til at besøge deres far. Jonas glædede sig. Cellen var "lille og klam" og besøget var overvåget af en politibetjent. "Da vi skulle hjem, tudede vi og klamrede os til hans ben ... Det var så klamt at køre fra fængslet og vide, at ens far var derinde". Der gik 16 måneder før sagen kom for retten. Det var en svær tid for Jonas. Han tænkte hele tiden på sin far, begyndte at mobbe sine klassekammerater og havde svært ved at følge med i timerne. Sagen endte med frikendelse og 150.000 kroner i erstatning. Ni år senere er Jonas stadig mærket af forløbet og meget bange for at miste sin far.²⁾

Josephine kan tydeligt huske, dengang en masse politibetjente pludselig stormede ind i familiens lejlighed. Hendes far kom i fængsel og fik en dom på fire år. "Jeg fortalte det ikke i skolen med det samme, men jeg begyndte at græde hele tiden. I timerne. I skolegården". Josephine følte, det var hendes skyld, at faren var kommet i fængsel. Efter et stykke tid kontaktede læreren Josephines mor, og fortalte at datteren var begyndt at få problemer. Efter et år fik Josephine mod til at fortælle klassen, at hendes far var i fængsel. Det hjalp. Men på den nye skole vil hun ikke have, at kammeraterne skal kende til farens fortid.³⁾

En dreng med flere små søskende var 12 år da begge forældrene blev fængslet samme dag: "Vores far blev arresteret om eftermiddagen... Da var min mor blevet syg, hun var besvimet og kørt på hospitalet... Hun kom hjem

Illustrationer til denne artikel med venlig tilladelse fra sitet "Min far i fængsel":
<http://www.djh.dk/semesterprojekt/2005f/multi/faengsel/forside.html>
 – udarbejdet af Gregers Overvad, Jakob Torpgaard og Simon Elbeck.

Røde Kors vil bruge sitet i opdateret form, når de snart opstarter nye grupper for børn til fængslede.

og var så hos os om aftenen. Så kom politiet, de kom i flere biler med blåt lys. De skulle arrestere vores mor, og vi børn skulle være i en anden bil og køres på børnehjem. Vi fik at vide, at de blev anholdt på grund af nogle stoffer ... Så kom vi på børnehjem ... Der gik 1½ måned, før vi kunne mødes med vores mor og 2½ måned, før vi så vores far... Børnehjemmet var sådan, at man boede i grupper efter alder, så vi boede ikke sammen, men vi var sammen hele dagen... Jeg fortalte de små, at vores mor og far var rejst på ferie. Jeg vidste ikke, hvad jeg skulle sige, men jeg tænkte, at hvis jeg sagde, at de var rejst på ferie, så ville de små vide, at vores mor og far kom tilbage igen".⁴⁾

SKAL BØRNE STRAFFES?

Når et menneske begår en forbrydelse og straffes med fængsel, kan det være en hård prøvelse for de pårørende. Dette kan være svært og til dels uhensigtsmæssigt at tage hensyn til i forbindelse med både strafudmåling og straffuldbyrdelse, da lovovertræderens person og gerning selvfølgelig må stå i centrum. En partner eller en forælder til en dømt er da i reglen også et voksent menneske, der principielt set må forventes at kunne tage ansvaret for sig selv og sin situation. Men hvad gør man når de pårørende er børn? Når det er far eller mor, der kommer i fængsel, og der står en eller flere mindreårige tilbage. Som citaterne ovenfor tydeligt illustrerer, så kan en fængsling ramme de indespærredes børn meget hårdt og have omfattende negative virkninger på deres dagligdag, almindelige trivsel, faglige præstationer og psykiske helbred. Samtidig er det svært at forestille sig noget mere uskyldigt end en lille dreng eller pige. Et barn, der ikke

har gjort noget forkert, men pludselig mister nærheden til sin far eller mor.

At varetægtsfængsling af sigtede eller afstraffelse af lovovertrædere kan ramme uskyldige børn hårdt er naturligvis et stort problem. Det er også et kompliceret problem, fordi vi selvfølgelig ikke blot kan undlade at retsforfølge og straffe forældre, der forbryder sig mod loven. I det følgende vil dette problems omfang og karakter blive skitseret, og en række spørgsmål vil blive berørt: Hvor mange børn af fængslede, er der internationalt og i Danmark? Hvori består deres problemer og hvad betyder dette i samfundsmæssig henseende? Giver menneskerettighederne relevante retningslinier? Hvad betyder det aktuelle retspolitiske klima for problemstillingen? Hvilke initiativer er taget for at hjælpe børn af fængslede, og er der nye uafprøvede veje at gå?

BØRN AF FÆNGSLEDE I TØRRE TAL

USA er med en fangebefolkning på over to millioner p.t. verdens førende fængselsnation, hvilket rammer et uhyggeligt antal familier og ikke mindst børn. En fire år gammel udregning angav, at omkring 3.2 millioner amerikanske børn i 2001 oplevede at have en forælder fængslet, prøveløsladt eller nyligt løsladt.⁵⁾ I Europa anslås det, at mere end 700.000 børn årligt er adskilt fra deres fængslede forældre.⁶⁾ Dette tal dækker altså børn, der indenfor et år har en forælder i fængsel. Hvis man udvider tidsperspektivet og ser på, hvor mange børn der på et eller andet tidspunkt har været påvirket af en faders eller moders fængsling bliver tallet naturligvis markant større. Dette forhold kan f.eks. illustreres med tal fra Danmark. Baseret på udregninger fra Danmarks Statistik anslog det Kriminalpræventive Råd i februar 2005, at der konstant er mellem 4.000 og 7.000 børn i Danmark, som har mindst en forælder i fængsel. Ca. to tredjedele af disse børn er under 6 år gamle.⁷⁾ Det er store tal, alene set i forhold til det gennemsnitlige belæg i de danske fængsler, der f.eks. i 2003 var på 3.767 indsatte.⁸⁾ Hvis man dernæst søger at indkredse, hvor mange børn der på et givent tidspunkt i løbet af deres børneår har været

udsat for "forældre fængsling" bliver gruppen markant større. Tal fra Danmarks Statistik indikerer således, at pr. 1. januar 2002 havde i alt 44.200 børn været berørt af, at mindst en forælder havde afsonet frihedsstraf. Det svarede på daværende tidspunkt til 4% af alle børn.⁹⁾

En mindre gruppe af disse børn bliver selv indespærret, når deres forælder fængsles. Det drejer sig om små børn, typisk i alderen omkring 1 til 3 år, der følger med deres mor under afsoning. Mens emnet børn af fængslede i mange år har været genstand for ringe opmærksomhed, så har der været et vist internationalt fokus på forhold omkring gravide kvinder i fængsel, fødslen af deres barn, og spørgsmålet om hvad man skal stille op med det nyfødte spædbarn og helt små børn, som følger med moren i fængsel. Denne side af problemet "børn af fængslede" er dog rent kvantitativt betragtet begrænset. Den kvindelige fangebefolkning udgør typisk omkring 6% af det samlede antal fængslede i en given nation¹⁰⁾, og kun en brøkdel af de indsatte kvinder er gravide. I Danmark udgjorde kvinder 4,6% af det gennemsnitlige belæg i 2003, hvilket svarede til et gennemsnit på 174 kvindelige indsatte.¹¹⁾ Omvendt betyder den relativt marginale rolle, som kvindelige fængslede dermed indtager, at der ofte ikke er fokus på deres problemer, herunder forhold omhandlende graviditet, fødsel og små børn. Fængselsystemer er ikke sjældent indrettet med udgangspunkt i den mandlige fange.¹²⁾

FÆNGSLINGENS INDVIRKNING PÅ FAMILIEN

Engelsk forskning peger på, at mellem 25 og 40% af alle fædre, der af forskellige årsager flytter fra deres barn/børn og samlever, har mistet kontakten fuldstændig til deres barn/børn efter en fem års periode.¹³⁾ En sådan manglende kontakt er ofte til skade for børnene.¹⁴⁾ Det vides dog ikke, om denne "fracfalds tendens" også gør sig gældende for fængslede forældre, men det er naturligvis en mulighed. Under alle omstændigheder er det rimeligt at antage, at der er risiko for, at en indsat ved at blive socialiseret ind i et fængselsmiljø

(prisoniseret) kan miste nogle af sine kompetencer som fri borger i bred forstand og dermed også som fungerende forælder. Mange kriminologer fremhæver, hvor stor forskellen er på "fængslets lukkede verden" og livet i frihed: "Blandt andet behøver fangerne ikke at tage personligt ansvar for andet end at overleve blandt andre fanger. De er skånet for at blive konfronteret med de skader og problemer, som de har påført deres ofre. I den forstand er fængslet et sted, hvor forbrydere kan gemme sig. Det er blevet sagt, at systemet dræber samvittigheden og modarbejder den enkeltes mulighed for at tage ansvar for sine handlinger. Der sker passivisering og tilpasning, ikke fx skyldbearbejdning og forsoning".¹⁵⁾

Men at gemme sig, at miste sin samvittighed, ikke at tage ansvar og ikke at søge forsoning, er ikke just egenskaber, der gavner en forælder. At lære at begå sig i et fængsel kan med andre ord let indvirke negativt på forælderrollen og evnen til at skabe sammenhæng i en familie.¹⁶⁾ På den måde kan brugen af fængsling få langt-rækkende konsekvenser, der kan slå stærkt igennem i familiesammenhæng og give store praktiske og følelsesmæssige kvaler for de berørte parter – ikke mindst børnene.

Fængslets virkning på indsatte er i nogle sammenhænge et meget omdiskuteret område, men der er tilsyneladende bred enighed om ovenstående konklusion. Jo længere fængslingen varer, jo mere må man principielt frygte, at relationen til familie og børn kan skades. En engelsk studie af langtidsfængslede illustrerede f.eks., at familierelationer kunne bryde sammen, og at forholdet mellem den fængslede forælder, partneren og børnene ikke fungerede efter løsladelsen. Først og fremmest, så var følelsen af nærhed borte. En løsladt fader konstaterede f.eks., at familien var "strangers in the same household ... It's very sad to say it, but I can relate better to strangers than to members of my own family. We sit together for hours and we hardly talk".¹⁷⁾ Flere partnere i hjemmet indrømmede, at tiden under fængslingen var lettere end efter løsladelsen, og de hjemvendte ønskede sig ofte

tilbage i fængslet.¹⁸⁾ En dansk fængselspræst berører samme problemstilling, når hun fortæller om, hvordan "[k]løften mellem børn og forældre bliver dyb efter bare kort tid bag tremmer". Et problem, der ikke mindst synliggøres efter løsladelse og evt. hjemkomst til familien: "De indsatte håber jo, at hele familien rigtig skal hygge sig og have det dejligt, når de kommer ud. Men de kan sjældent magte at komme ud, fordi de har levet i den over-skuelige fængselsverden".¹⁹⁾

Samtidig er det imidlertid tilfældet, at fanger med en fungerende tilknytning til en familie på mange måder er langt bedre stillet end dem uden den slags familie-bånd. Flere studier har vist, at meningsfyldt kontakt med familien under og efter afsoningen simpelthen kan mindske recidivet – tilbagefaldet til kriminalitet – og styrke muligheden for at blive (re)integre-ret i lokalsamfundet.²⁰⁾ Forskning viser f.eks., at gifte mænd håndterer overgangen fra fængsel til frihed bedre end ugifte mænd, og at løsladte mænd, der flytter tilbage til deres koner og børn generelt klarer sig bedre, end dem der efter afsoning lever alene eller med en forælder.²¹⁾ Det er med andre ord (med få undtagelser) yderst vigtigt at tage hånd om relationen til familien, der sættes på en stor prøve i en fængselssituation – ikke alene set fra børnenes synsvinkel, men også fra et almindeligt samfundsøkonomisk perspektiv. Som vi skal vende tilbage til nedenfor, så går trenden i Danmark desværre den stik modsatte vej. Man har fra politisk hold sørget for en række tiltag, der gør det sværere at opretholde en fungerende relation mellem fængslede og deres børn og familier.

BØRNENES PROBLEMER

Udenlandsk forskning peger på, at en lang række symptomer og reaktioner kan opstå hos børn af fængslede. Der kan f.eks. være tale om hysteriske, depressive eller kriminelle reaktioner og helbredet kan påvirkes.²²⁾ Der reageres på utallige forskellige måder afhængig af køn, alder, familieforhold etc. Det er imidlertid et generelt træk, at mange påvirkes i deres skolesituation. Den internationale forskning peger også på væsentligheden af, at opretholde

Min far i fængsel

Jesper, 15 år

"Min far har svigtet mig alt for meget. Jeg vil aldrig se ham mere."

1. Vil aldrig se sin far mere
2. Dårligt nummer
3. Er blevet kriminel
4. Vil så gerne tale om det
5. Jespers baggrund

Info om sitet

En indsat fortæller

ORDBOG

RØDE KORS SAMTALEGRUPPER

PSYKOLOG

FÆNGSLER

FÅ HJÆLP

INTERVIEWS

Min far i fængsel

Jack, 16 år

"Jeg havde behov for hjælp og nogen at tale med ... nu er det for sent."

1. Verneerne forsvandt
2. Min fars dom ramte også mig
3. Ingen hjælp mig
4. Jacks baggrund

Info om sitet

ORDBOG

RØDE KORS SAMTALEGRUPPER

PSYKOLOG

FÆNGSLER

FÅ HJÆLP

INTERVIEWS

JESPER

NATASCHA

ANNE

JACK

MODEREN

DEN INDSATTE FAR

Min far i fængsel

Jesper

Natascha, 13 år

"Jeg glæder mig til, han kommer ud. For så kan vi besøge ham hver 2. weekend."

1. Besøget var skræmmende
2. Savner sin far
3. Har en veninde at tale med
4. Nataschas baggrund

Info om mitet

ORDBOG RØDE KORS SAMTALTEGRUPPER PSYKOLOG FÆNGSILER FÅ HJÆLP INTERVIEWS

JESPER

NATASCHA

ANNE

JACK

MODEREN

DEN INDSATTE FAR

Min far i fængsel

Jesper

Anne, 19 år

"Hvad man ikke ved har man ikke ondt af. Og jeg gider ikke være et offer."

1. Anholdelsen af min far
2. Venner og mobning
3. Ikke en rigtig far
4. Stadig tabu i dag

Info om mitet

"Anne" er et opdigtet navn. Billederne er modelfotos

ORDBOG RØDE KORS SAMTALTEGRUPPER PSYKOLOG FÆNGSILER FÅ HJÆLP INTERVIEWS

kontakten mellem den fængslede forælder og barnet eller børnene.²³⁾ I enkelte sammenhænge kan det naturligvis være gavnligt for børnene, hvis en forælder fængsles. Det kan være tilfældet i sager omhandlende forælderen overgreb på sine børn.

I en dansk kontekst må Else Christensens rapport *Forældre i fængsel* fra 1999 betegnes som banebrydende forskning. Heri fremhæves det, at børnene føler sig meget alene med de følelser, som en arrestation sætter i gang. Yngre børn kan "have en oplevelse af, at forælderen ikke mere holder af dem", og større børn kan f.eks. blive i tvivl om, hvorvidt de har været søde nok overfor den fængslede forælder.²⁴⁾ Børnene reagerer derimod i reglen positivt på at besøge en fængslet forælder og muligheden for at opretholde kontakt er tydeligvis meget afgørende.²⁵⁾ Børn der anbringes på en anstalt sættes i en særligt svær situation, og føler sig "mest alene". De kan få en oplevelse af, at "den arresterede forælder er ophørt med at eksistere".²⁶⁾

Forskning peger i øvrigt på, at børn af fængslede ofte ikke får at vide, hvorfor deres forælder er fraværende. To udenlandske studier angiver, at henholdsvis 33 og 40% af de undersøgte børn af fængslede ikke fik fortalt hvorfor deres far eller mor var borte.²⁷⁾ I Christensens danske studie fik børnene over syv år at vide, at deres forælder var i fængsel, mens de mindre børn som regel fik andre forklaringer på fraværet.²⁸⁾ I et studie fra et fængsel i Dublin erklærede to-tredjedele af de indsatte forældre, at deres børn var uvidende om deres fængsling.²⁹⁾ Der lyves med andre ord ofte for børn af fængslede.

Selve arrestationen af forælderen kan tydeligvis være meget problematisk, og en overordentlig belastende situation vil typisk opstå ved en isolationsfængsling af forælderen. Sidstnævnte kan f.eks. skabe angstfyldte forestillinger hos børnene om, at forælderen måske er død, og isolationsfængslingen kan på længere sigt bl.a. resultere i, at små børn senere søger at afvise forælderen.³⁰⁾ Årsagen kan være, at kontakten mellem barnet/børnene og den isolationsfængslede forælder indskrænkes eller helt ophører i lange perioder³¹⁾, men

isolationsfængslingens skadevirkninger må også kunne spille en væsentlig rolle for den fængslede evne eller vilje til at være en nogenlunde fungerende forælder. Herhjemme – samt i Norge, Sverige og Island – har vi desværre udviklet en trist tradition når det gælder brugen af isolation i forbindelse med varetægtsfængsling. De pågældende lande har da også måttet lægge øre til omfattende international kritik for de mange isolationsfængslinger under varetægtsperioden.³²⁾ Denne praksis er problematisk af mange årsager, men giver f.eks. anledning til, at man forværrer situationen for børn af fængslede markant.

Hvis en traumatisk oplevelse af en arrestation er gået umiddelbart forud for isolationsfængsling, må forælderen tilsyneladende totale forsvinding naturligvis udgøre et endnu mere brutalt psykisk indgreb i barnets tilværelse. At det kan være tilfældet får man en klar fornemmelse af ved at læse følgende citat fra et interview med en mor, der oplevede at blive arresteret (mens hendes mand var arresteret), isolationsfængslet og senere løsladt:

"De kom med politibiler og tog mig med i fængsel ... Om børnene fik jeg at vide, at de var på institution. De sagde, de kunne beholde mig så længe, det skulle være. Jeg var isolationsfængslet i en måned, derefter sad jeg endnu en måned, hvor jeg kunne få besøg, bare ikke af min mand... Så fik jeg at vide, at jeg var fri, og at børnene også ville komme hjem ... Den yngste, som da var 2 år, ville ikke have noget med mig at gøre. På to måneder havde han glemt mig. Det føltes meget koldt. Han ville ikke komme til mig. Gik til de andre, når han skulle tisse eller spise. Der gik en uge, hvor han ikke ville have noget med mig at gøre, og først efter 1-2 måneder ville han have kontakt med mig... Da vi kom hjem, lignede det hele jeg ved ikke hvad. Her havde ikke været nogen, siden jeg blev anholdt ... Blomsterne var gået ud, og her var meget rodet, de havde jo ransaget det hele... Jeg brød sammen. Jeg kunne ikke magte noget. I ½ år tror jeg kun, jeg sad og græd. Til sidst sagde mine børn, at nu gik det ikke mere, nu måtte jeg gøre noget... Men jeg kommer stadigvæk let til at græde".³³⁾

Psykolog Else Christensen vurderer, at

det ”psykologiske budskab er, at den isolationsfængslede risikerer at miste sit selv og forsvinde ind i en ikke-eksistens. For børnene betyder det, at kontakten med forældrene er svær, og at muligheden for at få omsorg fra forældrene er stærkt begrænset. I den situation reagerer små børn som den omtalte 2-årige med at afvise forælderen”.³⁴⁾

En yderligere særdeles u hensigtsmæssig følge af forældre fængsling er ifølge flere en øget risiko for senere kriminalisering blandt børnene. International kriminologisk forskning peger på en stærk korrelation mellem separation fra forældre før barnets 10’ende leveår, og domfældelse op til 32 års alderen.³⁵⁾ Den samme tendens gør sig ifølge Danmarks Statistik og Det Kriminalpræventive Råd gældende i Danmark. Rådet konkluderer, at der sammenlignet med andre børn er tre gange større risiko for, at børn med forældre, der har været i fængsel, selv havner i fængsel.³⁶⁾

BØRN AF FÆNGSLEDE OG MENNESKERETTIGHEDERNE – ET JURIDISK SPRINGBRÆT?

Retligt set er emnet børn af fængslede ikke uproblematisk, idet der nemt vil opstå konflikt mellem en række basale principper i sager omhandlende denne gruppe mennesker. F.eks. i forhold til hensyn til samfundets sikkerhed og forbudet mod diskrimination på den ene side (en kriminel skal straffes og en forælder bør ikke straffes mindre end andre lovovertrædere), og barnets tarv og krav på særlig hensyntagen på den anden side. Alligevel forekommer det rimeligt, at stille spørgsmålstegn ved, hvorvidt man i øjeblikket vægter de ”børnevenlige” principper med tilstrækkelig styrke.

Menneskerettighederne udtaler sig klart og tydeligt bl.a. om retten til privatliv, familiens rettigheder og barnets rettigheder. Det er f.eks. tilfældet i artikel 12 i den oprindelige Verdenserklæring om Menneskerettigheder fra 1948. Konventionen om de borgerlige og politiske rettigheder uddyber disse principper bl.a. i artikel 23 og 24: ”Familien er samfundets naturlige og grundlæggende grup-

penhed og har ret til samfundets og statens beskyttelse”³⁷⁾, og: ”Ethvert barn har ... ret til de beskyttelsesforanstaltninger fra familiens, samfundets og statens side, som dets stilling som mindreårig kræver”.³⁸⁾

Børns rettigheder uddybes videre i FN’s Børnekonvention. Først og fremmest har denne konventions artikel 9, stk. 3 åbenlyst relevans, da det her fremhæves, at børn har ret til jævnlig og direkte kontakt med forældre, fra hvilke de er adskilt (se også artikel 9 stk. 1).³⁹⁾ I øvrigt kan en række af Børnekonventionens andre artikler tænkes at have betydning. Ifølge artikel 2, stk. 2 skal børn f.eks. beskyttes mod enhver form for diskrimination eller straf, som måtte være en følge af forældrenes status og aktiviteter. Børnekonventionen fastslår videre i artikel 3, stk. 1, at barnets interesse altid skal være et primært hensyn i alle – bl.a. administrative og retlige – sager omhandlende børn. Dette kan f.eks. have betydning i anbringelsessager i forbindelse med en forælders fængsling. Endvidere fokuseres der i artikel 12 på barnets ret til at blive hørt i sådanne sager, og her er det vigtigt at erindre, at de fleste børn af fængslede ønsker flere og længere møder med deres indsatte forælder.⁴⁰⁾ Endelig forpligtes staten i artikel 19 til at beskytte barnet mod fysisk såvel som psykisk vold og skade.⁴¹⁾ Den europæiske menneskeretskonvention har også betydning for børn af fængslede og ikke mindst artikel 8, der sikrer retten til privat- og familieliv.

FN’s fængselsregler uddyber i øvrigt Børnekonventionens artikel 9, stk. 1, og artikel 8 i den europæiske menneskeretskonvention, idet regel nr. 37 lyder som følger: ”Prisoners shall be allowed under necessary supervision to communicate with their family and reputable friends at regular intervals, both by correspondence and by receiving visits”.⁴²⁾ Samme princip holdes i hævd og præciseres til dels i de nye Europæiske fængselsregler fra 2006.⁴³⁾ F.eks. fastslås det her, at ”The arrangements for visits shall be such as to allow prisoners to maintain and develop family relationships in as normal a manner as possible”.⁴⁴⁾

Men hvad betyder alt dette i praksis? Er det f.eks. i orden, at der kan gå langt over en måned, før børn besøger deres forældre, som det var tilfældet blandt de interviewede i Else Christensens undersøgelse? Er det hensigtsmæssigt, hvis ingen social myndighed har et endegyldigt ansvar eller måske mangler de relevante kompetencer og den nødvendige information for at sikre barnets tarv i tilfælde af forældrefængsling? Lever besøg i såkaldte "bollerum" op til de europæiske fængselsregler? Denne og andre konkrete problemstillinger vil blive behandlet nedenfor.

Man kan f.eks. søge svar på en række spørgsmål i officielle tolkninger af de menneskeretlige konventioner og instrumenter. Den Europæiske menneskerettigheds domstol har i enkelte sager behandlet spørgsmål omhandlende indsatte og deres børns ret til familieliv, men "the best interests of the child have rarely been even a consideration in the final decisions on these cases, as compared with other factors such as the interests of national security or the prevention of disorder and crime".⁴⁵ Der er dog sket en vis udvikling indenfor området fængslede rettigheder, hvilket kan have betydning også for børn af indsatte. I *Messina v. Italien* fra september 2000 fandt domstolen i Strasbourg f.eks., at en række restriktioner og begrænsninger i den indespærredes fængselsregime – herunder tilladelse til maksimalt to familibesøg pr. måned, hvorunder parterne var adskilt af en glasvæg – resulterede i et brud på artikel 8, og dermed en krænkelse af den fængslede ret til familieliv.⁴⁶ Man finder imidlertid også tolkninger og retningslinjer mange andre steder i det menneskeretlige system, og flere anbefalinger og vurderinger fra bl.a. den europæiske torturkomite (CPT) er løbende omtalt i denne artikel.

FØDSLER I FANGENSKAB OG SMÅ BØRN I FÆNGSEL

Fængsler egner sig generelt hverken til gravide kvinder eller kvinder med nyfødte børn. Emnet behandles da også mere specifikt i internationale fængselsregler m.m., end børn af fængslede i al almindelighed. Den engelske professor i fængselsstudier,

Andrew Coyle, anlægger et rettighedsbaseret perspektiv på spørgsmålet om gravide kvinders mulige fængsling og konstaterer: "Pregnant women should only be held in prison in the most extreme circumstances. If this is necessary, they should be provided with the same level of health care as is provided in civil society".⁴⁷

En gravid kvindes, en nybagt mors og et spædbarns sårbarhed er åbenlys. FN's fængselsregler fremhæver bl.a., at institutioner for kvinder skal indeholde "... special accommodation for all necessary prenatal and post-natal care and treatment".⁴⁸ Endvidere konstateres det, at "[w]here nursing infants are allowed to remain in the institution with their mothers, provision shall be made for a nursery staffed by qualified persons, where the infants shall be placed when they are not in the care of their mothers".⁴⁹

Selve fødslen udgør naturligvis også et særdeles følsomt område. Internationale retningslinier opfordrer til, at fødsler gennemføres i almindelige hospitaler, og uden anvendelse af håndjern eller andre "restraining devices".⁵⁰ Man skulle måske tro, at dette gav sig selv, men det er åbenbart ikke tilfældet – selv ikke i en økonomisk fremstående vestlig nation, som England. I 1995 kunne flere kvindelige indsatte i det engelske fængsel *Holloway* f.eks. fortælle den daværende chef for den engelske fængselsinspektion, David Ramsbotham, at de havde været lagt i lænker mens de fødte deres barn, samt f.eks. under besøg – sågar toiletbesøg – på en fødeklinik.⁵¹ Ifølge CPT er en sådan brug af lænker eller håndjern "... completely unacceptable, and could certainly be qualified as inhuman and degrading treatment".⁵² Ifølge FN's torturkomite finder "shackling" af fødende kvindelige fanger stadig sted i USA.⁵³

Når fødslen er overstået melder spørgsmålet sig naturligvis, hvad man skal stille op med moren og barnet. Der er imidlertid ikke enighed om, hvad der er hensigtsmæssigt for de nyfødte og helt små børn – tilsyneladende hverken blandt forskere, lovgivere eller fængselsmyndigheder. Skal børnene blive i fængslet med deres moder, og i så fald hvor længe? På den ene side

har man hensynet til moderens og barnets nærhed, på den anden side fængslet som et u hensigtsmæssigt miljø for små børn. Reglerne på området varierer da også en hel del fra land til land. Nogle steder har man ikke gerne spædbørn i fængsler, andre steder tillades det i op til tre år. I Danmark "har en indsat ret til at have sit barn under tre år hos sig i fængslet, hvis han eller hun selv er i stand til at passe barnet", og der kan i særlige tilfælde gives dispensation til yderligere ophold i fængslet.⁵⁴⁾ I Italien tillader man mødre med børn på op til tre år at afsoner i hjemmet.⁵⁵⁾ En sådan ordning kunne man måske også forestille sig i Danmark eksempelvis ved brug af den såkaldte fodlænke?

Europarådet vedtog 2000 en anbefaling vedrørende "Mothers and babies in prison", der bl.a. fremhævede nødvendigheden af, at holde denne gruppe udenfor fængslet som institution. I anbefalingen hed det bl.a.: "In view of the adverse effects of imprisonment of mothers on babies the Assembly recommends that the Committee of Ministers invite member states ... to develop and use community-based penalties for mothers of young children and to avoid the use of prison custody".⁵⁶⁾

STRAFFESYSTEMET PÅ HOVEDET

Samlet set kan man slå fast, at ånden i de internationale konventioner og regler fordrer, at man skal tage omfattende menneskelige hensyn til gravide fanger og deres små børn, samt til fængslede børn i al almindelighed. Alligevel kan man ikke påstå, at børn af fængslede traditionelt har været genstand for overvældende politisk og juridisk opmærksomhed. En årsag kan være, at de forestillinger om retfærdighed og skyld, som straffesystemer er bygget op omkring nærmest bliver vendt på hovedet, når talen falder på børn af fængslede.⁵⁷⁾ Dette kan f.eks. være et problem i forhold til den politiske retorik om højere og hårdere straffe, der aktuelt præger det retspolitiske felt, og potentielt mister sin legitimitet, hvis man anskuer problemstillingen fra et perspektiv omhandlede børn af fængslede. Politikerne ynder for tiden at fremhæve befolkningens rets-

følelse, som argument for længere straffe og skærpede afsoningsforhold, og trods manglende eller modstridende videnskabelig dokumentation tages det typisk for givet, at befolkningen vil have mere hævn og ikke mindre straf.⁵⁸⁾ Selv i straffuldbyrdelsesloven figurerer hensyn til retsfølelsen som rene såkaldte pønale hensyn. Sagt med andre ord, når loven pålægger den straffuldbyrdende myndighed at tage hensyn til retsfølelsen, så drejer det sig om "fastholdelse af strafelementet".⁵⁹⁾ Altså samfundets hævn. Dette uanset, at man ligeså godt kan tale om f.eks. fængslede retsfølelse, den humane retsfølelse, eller måske blot referere til befolkningens retsfølelse, som argument for at mildne straf og straffuldbyrdelse. Men slige tanker har tilsyneladende ikke ligget lovgiver på sinde. At tale om retsfølelse bliver derfor aktuelt både i politisk og juridisk forstand let det samme som at tale om mere straf.

Det kan derfor forekomme svært at placere børn af fængslede retsfølelse i forhold til den aktuelle retspolitiske debat og i forhold til loven om straffuldbyrdelse. Hvis mor eller far er havnet i fængsel giver populære politiske slagord som "nultolerance", "hårdt mod hårdt" og "noget for noget" i reglen dårlig mening. I sager om overgreb i familien kan det naturligvis forholde sig anderledes, men for det store flertal børn af fængslede er der ikke megen trøst at søge i den forståelse af retsfølelsen, der gennemsyrrer vore dages debat og lovgivning. For de fængslede børn – en del af samfundets frie borgere – må den aktuelle politiske legitimering af straffepolitikken dermed let kunne forekomme besynderlig eller decideret "fjendtlig". På den måde risikerer man at forstærke den "dem" og "os" tendens, der allerede i udgangspunktet kan komme til at trives i en sådan situation. Som et eksempel kan man citere en søns erindring om et fængselsbesøg hos sin far: "Jeg husker tydeligt, når betjenten sagde: *besøgstiden er forbi*. Jeg opfattede ham som et dumt svin, der bare nød at genere os".⁶⁰⁾

Det er ikke underligt, at den slags indtryk kan opstå, men det er selvfølgelig væsentligt at bekæmpe og begrænse dem. Alternativet er, at de mange børn af

fængslede risikerer at få et stærk negativt indtryk af staten og det offentlige. Sagt på en anden måde, så kan den manglende omsorg for børn af fængslede og den manglende forståelse for deres problemer betyde, at man fremmedgør en stor gruppe borgere, hvilket på sigt kan bidrage til at skabe ustabilitet i samfundet. Et udtryk for en sådan proces kan naturligvis være den øgede risiko for senere kriminalisering, som ifølge statistikken rammer børn af fængslede. Denne gruppe børn oplever dermed ikke blot straffesystemet nedefra men også "på hovedet" – som en slags omvendt verden, hvor de statslige aktører bliver fjender frem for venner, og hvor der ikke er hjælp at hente, der hvor der burde findes hjælp. I denne optik kan f.eks. politiet, der normalt må forventes at være på de lovlydige borgeres side, opleves som en direkte trussel mod familien og dermed barnets trivsel; fængselsfunktionæren, der udfylder en væsentlig sikkerhedsfunktion i samfundet, kan indtage rollen som "dumt svin", der plager både forælderen og børnene; og kommunalt ansatte ses måske først og fremmest i lyset af deres kompetence til at overvåge familier og tvangsferne børn? Den franske psykolog Alain Bouregba forklarer det således, at et barns følelse af samhørighed kan blive ødelagt når en forælder fængsles, og afløses af tilbagetrækning, narcissistiske tendenser og isolation, hvilket igen kan resultere i stærk modvilje overfor samfundet.⁶¹⁾

Det siger sig selv, at hvis dette er tilfældet, så må det være overordentligt vigtigt, at nogle repræsentanter for staten/systemet træder ind på arenaen på børnenes side. Ellers må man frygte, at en række børn af fængslede udvikler animositet og manglende loyalitet i forhold til det danske samfund. En talsmand for de indsatte i Jyderup Statsfængsel skitserer den samme problemstilling, idet han konstaterer: "Det er min opfattelse, at det er i samfundets kortsigtede og langsigtede interesse at gå endog ganske langt for at sikre, at børn af afsonere ikke får en trodsig indstilling til samfundet, hvilket kan være den virkning, som opstår, når børn oplever, at kontakten til deres forældre hindres og at den gennemførte kontakt sker under for-

hold, som ikke fremmer en tryk dialog mellem børn og forældre".⁶²⁾

NYERE DANSKE FORSØG PÅ AT HJÆLPE BØRN AF FÆNGSLEDE

Der har indenfor de seneste seks-syv år været et vist fokus på området "børn af fængslede", og en række initiativer er blevet taget af organisationer som Kriminalforsorgen, Det Kriminalpræventive Råd, samt Socialforskningsinstituttet (SFI). Sidstnævnte spillede i 1999 bolden op med Else Christensens rapport "Forældre i fængsel", der foranledigede en række institutionelle og politiske reaktioner. Eksempelvis fulgte Jan Sjørnsen, Kristendemokraterne, op på SFI rapporten med en række forespørgsler til Justitsministeren og Socialministeren, og Børnerådet støttede i et høringssvar rapportens forslag.⁶³⁾ Det Kriminalpræventive Råd nedsatte i 2002 en arbejdsgruppe, der skulle forfølge problemstillingen yderligere. Arbejdsgruppen afsluttede sit arbejde med publikationen "Fængslede børn – en udsat gruppe" i februar 2005. Derudover er der siden 1999 løbende blevet arbejdet med området i det såkaldte SSP udvalg under Det Kriminalpræventive Råd (samarbejde mellem Social- og sundhedsforvaltning, Skole- og fritidsforvaltning og Politiet). Der er også taget private initiativer af Dansk Røde Kors og af pårørende til indsatte m.fl. Der er således ingen tvivl om, at Christensens forskning fra 1999 formåede at sætte fokus på området, og at temaet "børn af fængslede" vækker en vis sympati hos forskellige relevante aktører. Men hvad har resultatet egentlig været i praksis?

SFI rapporten fra 1999 indeholdt 10 forslag til initiativer, der bl.a. omhandlede manglen på kvantitative oplysninger om børn af fængslede, nødvendigheden af øget adgang til samvær mellem børnene og deres forældre, og behovet for informationsmateriale og anonym telefonrådgivning.⁶⁴⁾ Forskellige aktører har siden fulgt op på flere af forslagene med større eller mindre resultater til følge. Det Kriminalpræventive Råds statusrapport fra 2005 efterlader samlet det indtryk, at en del er gjort, men at børn af fængslede stadig

lades meget i stikken.⁶⁵⁾ Nedenfor vil der blive set nærmere på udviklingen og den aktuelle situation på en række relevante områder.

BESØGSFACILITETER I FÆNGSLERNE

Kriminalforsorgen har selv arbejdet med at forbedre de fysiske rammer for besøg og samvær i arresthuse og fængsler. Udgangspunktet er ofte deprimerende besøgslokaler, der er udrustet som "bollerum", og ikke just inviterer til vedligeholdelsen af en sund relation mellem barn og forældre. En varetægtsfængslet i et lukket dansk fængsel husker f.eks. et besøg af sin datter: "Der sad to betjente med pistoler og overvågede, at vi ikke snakkede om sagen, fordi efterforskningen var i gang ... Julie sad og holdt fast om mig i de tre kvarter, besøget varede. Besøgsrummet var klamt. Der var en briks med papir på, en skål med kondomer og en bønne til fixnåle. Sådan et sted kan man simpelthen ikke lade børn komme på besøg".⁶⁶⁾ Brugen af sådanne besøgsfaciliteter må anses for et brud på de nye Europæiske fængselsregler, da slige forhold næppe kan siges at danne rammen om en "vedligeholdelse og udvikling af familie forholdene på en så normal måde som muligt".⁶⁷⁾

Der er da også indenfor de senere år lavet mere børnevenlige besøgsfaciliteter i en række fængsler, som f.eks. Vestre, Hørsørød og Jyderup. Et spændende projekt finder man ved Pension Engelsborg, hvor man fra d. 1. august 2005 kunne huse et antal fængslede sammen med deres familier.⁶⁸⁾ Man har også taget hensyn til behovet for kvalitet i kontakten mellem børn, familier og indespærrede i forbindelse med planlægningen af det nye fængsel i Horsens. Ved det åbne fængsel i Jyderup har man i en årrække haft en forbilledlig praksis på dette område. Fængselsområdet udgør simpelthen besøgsfaciliteterne i Jyderup Statsfængsel, og de indsatte kan her færdes frit med deres gæster. Det giver en unik mulighed for at skabe en relativt normal ramme omkring samværet med sine pårørende og ikke mindst børnene – så normal som det nu kan lade sig gøre i fængselsregi. Der er bl.a. nogle grønne områder og en lille kirke på Jyderup stats-

fængsels areal, og i selve fængslet er der f.eks. mulighed for at lave mad og spise sammen. For børn af fængslede bliver det endvidere muligt at møde andre børn af fængslede under afslappede former. En sådan besøgsordning lever dermed på fornem vis både op til det normaliseringsprincip, som er stadfæstet i den danske lov om straffuldbyrdelse og i Kriminalforsorgens eget principprogram samt til de europæiske fængselsregler.⁶⁹⁾

Der er med andre ord en række gode initiativer forskellige steder i Kriminalforsorgen, men de er relativt spredte og gavner derfor et begrænset antal indsatte, pårørende og børn af fængslede. Kriminalforsorgen vedtog i november 2004 imidlertid en række minimumskrav til besøgsfaciliteterne i deres anstalter, hvori det bl.a. hedder, at der skal være "et passende udvalg af legetøj, der efter institutionens vurdering er egnet til at stimulere kontakten mellem den indsatte og den indsatte børn".⁷⁰⁾ Samlet set er kravene ikke specielt vidtgående, og vidner vel om, at selvom Kriminalforsorgen tager problemstillingen alvorligt, så kræver det ressourcer at sætte ind med større ændringer i en ofte gammel bygningsmasse. Problemet er derfor stadig, hvordan man tager skridtet fra de gode progressive lokale forbilleder til etableringen af en national minimumsstandard, der sikrer en langt højere gennemsnitlig kvalitet.

Der er imidlertid meget at opnå herhjemme blot ved at følge enkelte toneangivende danske initiativer.⁷¹⁾ Hans Jørgen Engbo, der indtil midt i maj 2006 var Inspektør for Jyderup Statsfængsel, har selv foreslået, at man gjorde besøgspraksis i Jyderup til standard i alle åbne danske fængsler.⁷²⁾ Kriminalforsorgen har taget positivt mod forslaget og overvejer det i skrivende stund.⁷³⁾ Men dette vil selvfølgelig ikke løse alle besøgsproblemer. For det første er situationen i et lukket fængsel naturligvis anderledes end i et åbent, og det kan ikke lade sig gøre at have besøgende gående frit omkring. Som det vil fremgå nedenfor, så kan vi til gengæld vende os mod udlandet og lokalisere en forbilledlig praksis, når det gælder børns besøg i lukkede fængsler.

Sidst men ikke mindst, så er besøg hos varetægtsisolerede som allerede berørt et

markant problem. På Kriminalforsorgens hjemmeside under overskriften "For børn" kan man læse: "Hvis din far eller mor har været i fængsel et par uger eller mere, må han eller hun måske gerne få besøg. Men så skal din far eller mor spørge fængslet om lov".⁷⁴⁾ Det gælder under afsoning, men i varetægtssituationen er det mere problematisk end som så, fordi ansvaret og beslutningskompetencen i vid udstrækning ligger hos politiet. At det som illustreret tidligere i denne artikel kan tage tre måneder før et barn får lov til at se sin forælder forekommer under alle omstændigheder særdeles u hensigtsmæssigt. At det kan tage to måneder før en mor gense sit 2-årige barn lyder som det glade vanvid.⁷⁵⁾ Men spørgsmålet er, hvor ansvaret egentlig skal placeres. Politifolk anfører selv, at det er normal praksis at give tilladelse til, at isolationsfængslede får besøg af deres børn.⁷⁶⁾ En Kriminalinspektør ved Politiet har derimod anført, at Kriminalforsorgen ved et par tilfælde har nægtet børn besøgs mulighed.⁷⁷⁾ Måske har årsagen i sådanne tilfælde været, at de pågældende børn ikke har været ledsaget af en voksen. Ofte er årsagen til manglende kontakt måske, at den fængslede forælder ikke selv ønsker besøg. Her er det meget tænkeligt, at isolationsfængslingens virkninger som allerede berørt kan spille en medvirkende rolle. Det voldsomme psykiske pres som mange isolerede oplever, resulterer for nogle i symptomer, som f.eks. angst eller depressive tilstande, og kan i værste fald medføre regulær sindssygdom.⁷⁸⁾ Det er oplagt, at sådanne skadevirkninger kan påvirke forælderrollen, og måske resultere i manglende vilje eller evne til at mødes med sine børn. At myndighederne på den måde kan være med til at ødelægge familieforhold forekommer helt igennem urimeligt og u hensigtsmæssigt.

Uanset den nærmere årsagssammenhæng må det på dette område være på sin plads med en minimumsstandard, der sikrer barnet mulighed for at gense sin forælder efter en meget begrænset periode. Især for de helt små børn må det være i både samfundets og barnets interesse, at adskillelsen bliver kortvarig. Så må det være myndighedernes mulighed at informere

den fængslede forælder, familien og børnene om deres rettigheder, og gøre det så let som muligt for de implicerede parter at realisere kontakt mellem forældre og børn.

UDGANGSORDNING FOR FÆNGSLEDE FORÆLDRE

Inspireret af Else Christensens rapport udsendte Direktoratet for Kriminalforsorgen i juli 2000 et notat, der opfordrede til en ny "fremtidig praksis" for indsatte forældres udgang. Heri pointeredes det bl.a., at indsatte kunne få udgang til barnets første skoledag samt til fødselsdage (til og med 15 år), mens forældre med tæt kontakt til deres barn/børn kunne få week-endudgang hver 14. dag. Man kunne eksempelvis også prøveløslade op til en måned tidligere af hensyn til barnet.⁷⁹⁾ Senere præciserede man dog, at det kun var i "særlige tilfælde" at man skulle afvige fra den vanlige praksis med udgang hver tredje uge. Den væsentligste ændring var dermed tilsyneladende, at den indsatte forælder var sikret ret til udgang ved barnets første skoledag og ved fødselsdage.⁸⁰⁾

Det er derfor relevant at spørge sig selv, hvor stor betydning disse tiltag egentlig har haft. Fængselspræst Lis Poulsen tillod sig tilbage i 2004 at betvivle effekten: "Det ser jo fint ud på papiret, at man har løst kravene til dokumentation. Men i virkeligheden er det sådan, at de indsatte skal indhente den ene erklæring efter den anden".⁸¹⁾ Kriminalforsorgens sagsbehandling antyder, at der kan være noget om dette. I en periode fra d. 11. juli til d. 1. november 2000 modtog man således 30 henvendelser fra indsatte forældre om udgang hver 14. dag, hvilket resulterede i ni tilladelser og 21 afslag. Tilladelserne blev givet, hvor der forelå "dokumentation for at barnet havde problemer som ville kunne afhjælpes ved at den indsatte forælder kom hyppigere ud" – dvs. udtalelser fra f.eks. børnehave, skole, talepædagog, skolepsykolog, læge, socialforvaltning etc. Omvendt kunne "det forhold at barnet savner den indsatte forælder meget og glæder sig til at den indsatte kommer hjem ... i sig selv [ikke] begrunde hyppigere udgang". I en konkret sag omhandlende to afsonere havde moderen fået tilladelse til

at bo med børnene på en af Kriminalforsorgens pensioner. Derved mente man, at børnenes behov var imødekommet, hvorfor faren fik afslag på hyppigere udgang.⁸²⁾ Et afslag på en anmodning om overflytning (udstationering) til en pension havde en lignende begrundelse, idet moren passede børnene og angiveligt ikke "havde behov for aflastning".⁸³⁾ En sådan sagsbehandling viser på den ene side, at Kriminalforsorgen vægter hensynet til børnene, men antyder på den anden side, at dette hensyn ikke altid forvaltes helt i tråd med forskningens anbefalinger og Børnekonventionens ånd. En væsentlig pointe er jo netop, at kontakten til begge forældre er overordentlig vigtig ligesom muligheden for at opretholde familiens samvær i det hele taget. Der kan selvfølgelig være flere hensyn – typisk sikkerhedsmæssige – der på trods af barnets behov kan tale imod hyppigere udgang eller udstationering. Men set fra barnets perspektiv vil det i reglen være u hensigtsmæssigt (eller misforstået) at give afslag på øget forældre kontakt med henvisning til at barnet har tæt kontakt med en anden forælder.

Under alle omstændigheder er Kriminalforsorgen åben overfor at diskutere problemstillingerne omkring børn af fængslede. Om børnenes besøgs muligheder udtalte chef for Straffuldbyrdelseskontoret, Ina Eliassen, i marts 2006: "Vi har fået øjnene op for, at det kan og skal gøres meget bedre. Gennem de senere år har vi været opmærksomme på problemerne, men vi er klar over, at det ikke er godt nok endnu".⁸⁴⁾ Men en ting er Kriminalforsorgens reformvilje end anden er den lovgivning og de politiske tiltag, der flyder fra rigets hjerte på Christiansborg. Faktum er desværre, at sidstnævnte indenfor de senere år i vid udstrækning har modarbejdet flere af de skibe som Det Kriminalpræventive Råd, SAVN (En forening for børn og pårørende til indsatte), Røde Kors, Kriminalforsorgen m.fl. har sat i søen indenfor området. Ifølge fængselsinspektør Bodil Philip har de seneste års straffepolitik ført til et decideret "regimeskifte" i de danske fængsler. Et regimeskifte, der har skærpet afsoningsvilkårene i en række henseender og vel og mærke ikke gavner børn af fængslede. Et

eksempel på sidstnævnte er især stramninger, der generelt har gjort det sværere for de indsatte at få udgangstilladelse.⁸⁵⁾ På den måde går den overordnede tendens i stik modsat retning af flere af de initiativer, som Kriminalforsorgen selv har iværksat for at hjælpe børn af fængslede. I øvrigt tyder alt på, at det retspolitiske flertal tænker videre i de samme baner. I november 2005 udsendte Justitsminister Lene Espersen et lovforslag, der med henvisning til den allestedsnærværende "retsbevidsthed" skulle give tre måneders udgangskarantæne for dømte, der møder for sent frem til deres strafafsoning. Espersen udtalte i den anledning: "Jeg tror, at det har en pædagogisk virkning, hvis man i tre måneder ikke kan besøge familien eller deltage i sit barns fødselsdag".⁸⁶⁾ At man ønsker at sætte ind overfor for sent fremmødte afsonere forekommer jo at være både fornuftigt og rimeligt. Men at det sker uden det mindste hensyn til, at man straffer uskyldige børn mindst ligeså hårdt, er selvfølgelig mildest talt u hensigtsmæssigt. At Justitsministeren ligefrem fremhæver, at man ønsker at bryde kontakten mellem den indsatte og dennes familie og børn som noget positivt, giver anledning til at tro, at tanken om at tage hensyn til børn af fængslede end ikke er til stede hos ministeren. Peter Skaarup fra Dansk Folkeparti var ved samme lejlighed i øvrigt fremme med forslag om, at den for sent fremmødte afsoner skulle have et totalt udgangsforbud, der gjaldt under hele straffens længde.⁸⁷⁾

I forhold til muligheden for tidligere prøveløsladelse for forældre er det endvidere bemærkelsesværdigt, at der indenfor de senere år har været en markant tendens til at udsætte prøveløsladelse og dermed forlænge de indsatte afsoning. I udgangspunktet er det at betragte som normal praksis, at en fængslet får tilladelse til prøveløsladelse efter afsoning af 2/3 af straffen. Principielt set er der her tale om den "ordinære" form for løsladelse, der kun skal fraviges i et mindre antal sager, hvor prøveløsladelse vurderes at være utilrådelig.⁸⁸⁾ Men som demonstreret for nylig ved et foredrag af Hans Jørgen Engbo, så har man indenfor de sidste 20

år i stærkt stigende omfang givet afslag på prøveløsladelse efter 2/3 afsoning. I 1985 fik 9% indsatte afslag på 2/3 prøveløsladelse, i 1995 drejede det sig om 15%, i 2000 om 21% og i 2005 om hele 25%. Sidste år fik en fjerdedel altså afslag på 2/3 prøveløsladelse. Straffen er med andre ord blevet forlænget – som led i en administrativ proces og ikke som følge af ny lovgivning – hvilket naturligvis rammer en masse indsatte forældre og dermed børn af fængslede.⁸⁹⁾ At man i et mindre antal enkeltsager tilbyder en måneds tidligere prøveløsladelse bliver dermed at regne for en dråbe i havet sammenlignet med den voldsomme stigning i afslag på 2/3 prøveløsladelse. Set fra børn af fængslede perspektiv drukner et lille positivt tiltag dermed i en generel uhensigtsmæssig tendens.

I denne sammenhæng må Kriminalforsorgen imidlertid vende blikket indad mod egne arbejds gange, da det er her tilladelsen til prøveløsladelse administreres. Det har godt nok været anført, at de mange afslag skyldes, at fængslerne igennem en årrække har fået et hårdere klientel bl.a. med flere narkomaner blandt de indsatte. Det forekommer imidlertid tvivlsomt, at klientellet skulle have ændret sig så markant, som den voldsomme stigning i så fald angiver. En undersøgelse af prøveløsladelsesinstituttet i Danmark henviser da også til, at administrative indskærpelser omhandlende kriterierne for prøveløsladelse fra 1992 og 2000 er sandsynlige årsager til stigningen i antallet af afslag.⁹⁰⁾ Under alle omstændigheder fremhæves det fra flere sider som stærkt problematisk, at straf længden på denne måde fastsættes administrativt uden om domstolene og på baggrund af diffuse kriterier omhandlende bl.a. befolkningens retsfølelse, den indsatte gode opførelse og muligheden for tilbagefald til kriminalitet.⁹¹⁾ Dette efterlader af to årsager børn af fængslede i en meget uheldig situation: 1) Som følge af den øgede mængde afslag berøves en række børn den nære kontakt med deres fængslede forælder i længere tid end førhen, og 2) Som følge af den manglende forudsigelighed i fastsættelsen af straffens længde, må børn af fængslede

generelt leve i uvished om, hvornår de igen kan omgås på normal vis med deres forælder.

PRIVATE INITIATIVER – HJÆLP FRA CIVILSAMFUNDET

En række spændende og perspektivrige indsatser for børn af fængslede kommer fra ikke statslige organer og aktører. Dansk Røde Kors har i en årrække arbejdet med området, og har f.eks. startet samtalegrupper for børn af indsatte i alderen 13-17 år.⁹²⁾ Der er grund til at tro, at sådanne samtalegrupper er meget nyttige, da et af hovedproblemerne jo netop er, at børnene føler sig meget alene med deres problemer. Alt tyder da også på, at de oplever det som meget givende at kunne mødes og tale med andre børn af fængslede. Problemet er imidlertid, at det har vist sig svært at få etableret en fungerende kontakt til ret mange børn af fængslede. Kun få grupper er blevet oprettet, og i starten af 2006 var situationen den, at man ikke havde børn nok til blot én samtalegruppe. Røde Kors hjælper imidlertid også børn med at besøge deres fængslede forældre, og bistår i øvrigt med en omfattende telefonrådgivning.⁹³⁾ Endvidere er Ungdommens Røde Kors begyndt at arrangere ferielejre for børn af fængslede. Sidst men ikke mindst, så har to nye private foreninger ved navn SAVN og Balance i Frihed meldt sig på banen. Begge laver arrangementer for børn og pårørende til indsatte, bl.a. weekendudflugter, hvor f.eks. børn af fængslede kan mødes, tale sammen og udveksle erfaringer.⁹⁴⁾ Som med Røde Kors' samtale grupper er der her tale om en meget nyttig type arrangementer, der må forventes at kunne afhjælpe en del af de problemer, som ifølge forskningen plager børn af fængslede.

LØSE ENDER OG STATUS

Ovenstående gennemgang dækker langt fra alle områder, der har relevans for børn af fængslede. Politiets arbejde er f.eks. ikke berørt i større udstrækning. Deres praksis i forbindelse med anholdelser af forældre, samt deres holdning til hvornår varetægtsisolerede kan modtage besøg af deres børn, er naturligvis særdeles

væsentlig for børn af fængslede. Endvidere er det relevante kommunale arbejde ikke beskrevet, selvom f.eks. de lokale socialforvaltningers praksis på området er af stor betydning. Der er ingen tvivl om, at især Politiet og socialforvaltningerne er nøgleaktører på dette område, men har disse altid det fornødne fokus på børns rettigheder og behov? Man kan måske forvente, at det for en socialforvaltning ligger mere lige for at fokusere på børnenes situation. Men ofte ved socialforvaltningen slet ikke hvilke børn, der har en forælder i fængsel, og det kan godt være, at de pågældende familier rent faktisk foretrækker offentlig uvidenhed på netop dette punkt. Opmærksomhed omkring manglende familiemæssige ressourcer kan give anledning til en såkaldt § 38 undersøgelse, der i yderste konsekvens kan resultere i tvangsfjernelse af barn/børn. Det er en kompetence, som det offentlige nødvendigvis må besidde, men et sådant magtmiddel kan naturligvis også komme til at hænge i luften som en allestedsnærværende trussel, der kan hæmme mulighederne for at hjælpe. Det kan naturligvis give anledning til skepsis hos de berørte familier, der måske søger at isolere sig fra det offentlige.

Sammenfattende kan man konkludere, at trods flere initiativer, fremskridt og gode intentioner er resultaterne utilstrækkelige. Meget tyder på, at hjælpen på dette område stadig kan opleves som meget begrænset eller nærmest ikke eksisterende for de ramte børn. Et af de afgørende problemer er fortsat, at det kan være meget svært at komme i kontakt med pårørende til fængslede i almindelighed, og med børn af fængslede i særdeleshed. Samtidig må man gå ud fra, at antallet af børn af fængslede vokser, i takt med at den danske fangebefolkning stiger. Børn af fængslede er med andre ord stadig et væsentligt område. Vi har at gøre med en gruppe mennesker, der er meget udsatte, og der er fortsat meget at gøre. Men hvordan kan vi i Danmark skærpe indsatsen på området markant?

EUROPÆISKE PERSPEKTIVER OG NYE FORSLAG TIL INITIATIVER

Den europæiske organisation EURO-

CHIPS (European Committee for Children of Imprisoned Parents) har igennem en årrække gjort et stort stykke arbejde for at tale børn af fængslede sag. Det har efterhånden resulteret i et imponerende katalog af "good practice", der formidler forskellige fungerende løsninger og tiltag fra rundt omkring i Europa. EUROCHIPS udspringer først og fremmest af NGO'ers arbejde, og samler dermed ikke mindst op på initiativer fra civilsamfundet. Man har derved destilleret og koncentreret erfaringerne fra organisationer, der i modsætning til de statslige apparater tager direkte udgangspunkt i børn af fængslede behov. Det drejer sig f.eks. om de franske og belgiske *Relais Enfants Parents* organisationer, den italienske *Bambinisenza-barre*, de engelske *Action for Prisoners' Families* og *KIDS VIP* (Kids Visiting In Prison), svenske *Riksbryggan* osv. Danmark har hidtil stået udenfor det internationale samarbejde mellem disse organisationer, så der er meget at komme efter i EUROCHIPS regi for danske statslige og private aktører. I maj 2006 holdt EUROCHIPS konference i Paris, og her er blot et mindre udpluk af de væsentlige tiltag for børn af fængslede, som blev fremlagt:

Flere organisationer fortalte om deres erfaringer med at udarbejde generelle retningslinier for børns besøg i fængsler. Engelske *KIDS VIP* har f.eks. produceret en regulær manual omhandlende god praksis for børns besøg i fængsler, og deltager i undervisning af fængselsfunktionærer på området. Sidstnævnte lærer bl.a. vigtigheden af at smile til og tale med børnene, at være særligt forsigtige og hensynstagende ved kropsvisiteringer af børn, at opføre sig uformelt og altid huske på, at børn af fængslede er ofre. Som god fængselspraksis på området nævner *KIDS VIP* f.eks. etablering af superviserede legeområder til børnene (så de voksne af og til kan diskutere i fred og ro), afholdelse af familiedage og gennemførelse af forældrekurser.⁹⁵⁾ Den engelske professor i fængselsstudier, Andrew Coyle, fra Kings College i London, kunne i øvrigt fortælle, at man i flere østeuropæiske lande havde meget familie- og børnevenlige ordninger, der bl.a. tillod besøg i særlige lejligheder i

op til tre dage.⁹⁶⁾ En lille reminder om, at vi i vesten – og herhjemme i Danmark – ikke altid er mere ”civiliserede” end vores naboer, hvilket vi nogen gange går og forestiller os.

I Sverige har man siden 1999 arbejdet med samtalegrupper for fængslede forældre typisk under ledelse af fængselsfunktionærer med særlig uddannelse. Samtalegrupperne er nu fast inventar i næsten alle svenske fængsler, og man har dermed etableret en konsekvent og vidt rækkende indsats på området. Samtalegrupperne er blevet positivt evalueret, og har ifølge mange deltagere styrket deres kontakt med børnene, og gjort dem mere opmærksom på forælderollen. Som en væsentlig sidegevinst har grupperne også skabt en alternativ kontaktflade mellem indsatte og ansatte i fængslerne, hvilket typisk har skabt øget forståelse og respekt de to grupper imellem.⁹⁷⁾ Et fingerpeg om, at man ved at tage hånd om de indsatte situation og problemer kan skabe et bedre fængselsmiljø for både fanger og fængselsbetjente, og dermed tilsyneladende også forbedre sikkerheden i institutionen.

Et meget spændende oplæg stod Viceinspektør for Maghaberry Prison i Nordirland, Austin Treacy, for. Maghaberry er i udgangspunktet et særdeles lukket fængsel, der bl.a. huser en mængde terrorister, og Treacy pointerede, at man med henvisning til sikkerhedshensyn derfor let kunne undslå sig for at gøre en særlig indsats for de indsatte familier og børn. I stedet havde man imidlertid valgt at gøre familiebesøg til ”a key component of prison management”. I Maghaberry arbejdede man derfor med tre timer lange ”child centred visits”, man havde forældrekurser, en ”book and tape club” hvor forældre og deres børn udvekslede bånd og bøger, samt arrangerede tematiske besøg, hvor fængslets personale klædte sig ud m.m. til glæde for de besøgende børn. Udover at tage hensyn til børnene var argumentet herfor, at en intensiv indsats på området kunne modvirke tilbagefald til kriminalitet. Med Treacy’s ord, så opfattede man hele denne indsats som ”resettlement planning” frem for ”sentencing planning”.⁹⁸⁾

Sidst men ikke mindst bød konferencen

på et væld af inspirerende forslag til private organisationers arbejde med børn af fængslede og pårørende. Norske FFP (Foreningen for Fangers Pårørende) fortalte f.eks. om sine mange aktiviteter, der bl.a. inkluderede forskning i børn og pårørendes forhold og helbred, udarbejdelse af en fangehåndbog og etablering af samtalegrupper og mødesteder for børn af fængslede. FFP havde bl.a. løst en del af problemet omkring den svære kontakt med børn af indsatte, ved at lade dem medbringe en ven til nogle af arrangementerne. Dette tog en stor del af presset fra børnenes skuldre, når de skulle tage det store indledende skridt, fra at være ”anonym” til at blive kendt og hjulpet som barn af en fængslet.⁹⁹⁾

Hertil kommer, at der også er flere danske forslag i spil, som ikke endnu er realiseret. Nogle tager som EUROCHIPS alternativerne udgangspunkt i eksisterende tiltag, og flere af disse er berørt i teksten ovenfor. Men de senere års udviklingsarbejde har også produceret et katalog af forslag, som endnu ikke er ført ud i livet på dansk grund. Under et møde på Institut for Menneskerettigheder tidligere i år fremlagde Tobias Møller, talsmand for de indsatte ved Jyderup Statsfængsel, f.eks. en serie nedskrevne forslag. Disse indeholdt bl.a. et udkast til minimumsstandarder omhandlende besøg mellem fængslede forældre og deres børn. Møller foreslog, at der senest 12 timer efter arrestation skulle gives mulighed for 1-2 timers samvær i trygge omgivelser med eventuelle børn. I tilfælde af isolationsfængsling skulle besøget være overvåget og uden den anden forælder. Endvidere skulle varetægtsarrestanter have mulighed for besøg af børnene to gange to timer ugentligt i særlige familierum i arresthusene eller andetsteds. I de lukkede fængsler bør der ifølge Møller etableres såkaldte familiecentre, hvor indsatte i kortere perioder kan afholde en form for ferie med familien. F.eks. kunne indsatte have ret til syv dages ophold med familien på et familiecenter, for hver sjette måneds afsoning.¹⁰⁰⁾ Tobias Møller fremlagde også andre gode forslag, hvoraf flere minder om udenlandske initiativer omhandlende forældrekurser, forhold for

afsonere med helt små børn osv., men alene de ovenfor skitserede ideer berører et helt centralt område: Minimumsstandarder, der sikrer mulighed for jævnlig kontakt under rimelige forhold mellem børn og fængslede forældre. Standarder, der også gælder for varetægtsisolerede, og dermed bidrager til at løse de særlige problemer for børn af isolationsfængslede. Man kan selvfølgelig altid diskutere de eksakte regler om besøgsprocedurer og den tilladte ventetid mellem besøgsmulighederne, men det er givet, at børn af fængslede behov på dette område skal sikres på en helt anden måde end det i dag er tilfældet.

Sammenfattende må man konkludere, at der er nok at tage fat på. Heldigvis er der mange gode forslag til initiativer og fungerende løsninger rundt omkring i verden, der i vid udstrækning kan kopieres herhjemme. Det er derfor i den aktuelle danske situation i høj grad et spørgsmål om at implementere eksisterende løsninger og få skabt nogle resultater. Det skylder vi de mange børn af fængslede, der ufor skyldt havner i en meget svær situation, og måske leder forgæves efter hjælp. At indespærre en del af de mennesker, der bryder loven, er en væsentlig samfundsmæssig opgave, men det er uhyre vigtigt at være opmærksom på, hvordan straffen virker og ikke mindst hvem den rammer. Lovlydige børn bør i hvert fald ikke være en målgruppe, når staten straffer sine borgere.

Peter Scharff Smith er projektseniorforsker på Institut for Menneskerettigheder

Noter:

1. Jeg vil gerne takke Ina Eliassen, Sigrid Knap og Kirsten M. Christensen for gennemlæsning og meget nyttige kommentarer til en tidligere version af nærværende artikel.
2. Beretningen og interview citaterne er fra Marlene Grøftehauge *Fangebørn*, CDR-forlag 2004, s. 82 ff. Det fremgår ikke af beretningen, hvem der havde ansvaret for, at de to drenge først fik lov til at besøge deres far efter tre måneder.
3. Beretningen og interview citatet er fra Maria Becher Trier "Jeg græd hele tiden" i *Folkeskolen*, nr. 24, februar 2006, s. 14 f.
4. Interview citatet er fra Else Christensen *Forældre i fængsel*, Socialforskningsinstituttet 1999, s. 37 f. Det fremgår ikke, hvem der var ansvarlig for, at der gik henholdsvis 1½ og 2½ måned før de besøgte henholdsvis moren og faren.
5. Jeremy Travis og Michelle Waul "Prisoners Once Removed. The Children and Families of Prisoners" i Jeremy Travis og Michelle Waul (red.) *Prisoners Once Removed. The Impact of Incarceration and Reentry on Children, Families, and Communities*, The Urban Institute 2004, s. 1 (i version af 1. kapitel downloadet fra nettet på: <http://www.urban.org/pubs/prisoners/chapter1.html>).
6. Liz Ayre, Kate Philbrick og Marielle Reiss (red.) *Children of Imprisoned Parents. European Perspectives on Good Practice*, Eurochips 2006, s. 7.
7. Jf. "Fængslede børn – en udsat gruppe" 2005, rapport fra Det Kriminalpræventive Råd, s. 8.
8. Kriminalforsorgens Årsberetning 2004, s. 13.
9. Jf. *Børns levevilkår*, Danmarks Statistik, april 2002, s. 57. Hvis man videre søgte at afdække, hvor mange danskere – voksne såvel som børn – der på et eller andet tidspunkt i løbet af deres barndom havde oplevet at en forælder kom i fængsel, så ville man naturligvis nå et endnu højere tal.
10. Guidance Notes on Prison Reform, Guidance Note 13 "Reforming women prison's", International Centre for Prison Studies 2004, s. 2.
11. Kriminalforsorgens statistikberetning 2004, s. 21.
12. Andrew Coyle *A Human Rights Approach to Prison Management*, International Centre for Prison Studies 2002, s. 131.
13. Gwyneth Boswell og Peter Wedge *Imprisoned Fathers and their Children*, Jessica Kingsley Publishers, London 2002, s. 52.
14. Boswell og Wedge 2002, s. 53.
15. Citatet stammer fra Beth Grothe Nielsen *Straf. Hvad ellers?*, Tiderne skifter 2006, s. 117. Beth Grothe Nielsen refererer i den citerede sammenhæng til Paul Leer-Salvesen *Menneske og straf*, Universitetsforlaget Oslo 1991.
16. Se også Ria Wolleswinkel "Children of Imprisoned Parents" i Jan Willems (red.) *Developmental and Autonomy Rights of Children*, Oxford 2002, s. 203.
17. Adrian Grounds "Understanding the Effects of Wrongful Imprisonment" i Michael Tonry (ed.) *Crime and Justice*, University of Chicago Press 2005, s. 35. Grounds' studie omhandler uskyldigt dømte, men han argumenterer overbevisende for, at de virkninger han sporer først og fremmest skyldes lang tids fængsling.
18. Grounds 2005, s. 41.
19. Citeret efter Marlene Grøftehauge *Fangebørn*, CDR-forlag 2004, s. 60 f.
20. Travis og Waul 2004, s. 8. Se også Ayre, Philbrick og Reiss 2006, s. 10.
21. Travis og Waul 2004, s. 9.
22. Shaw 1987, s. 41.
23. Gwyneth Boswell og Peter Wedge *Imprisoned Fathers and their Children*, Jessica Kingsley Publishers, London 2002, s. 79.
24. Christensen 1999, s. 12.
25. Christensen 1999, s. 12 og 49.
26. Christensen 1999, s. 39.
27. Boswell og Wedge 2002, s. 22.

28. Christensen 1999, s. 14.
29. Ayre, Philbrick og Reiss 2006, s. 9.
30. Christensen 1999, s. 44-50.
31. Dette uanset hvem der har ansvaret for den manglende kontakt: Forælderen ønsker måske ikke besøg af sit barn/børn; politiet giver måske ikke besøgstilladelse; Kriminalforsorgen tillader måske ikke uledsaget besøg af børn, der ikke kan få følgeskab af en voksen.
32. Se bl.a. Rod Morgan "Moderate Psychological Pressure: the Scandinavian Way?" i *Kritisk Juss*, nr. 3, 1999, samt Peter Scharff Smith "Varetægtsfængsling i isolation. En besynderlig skandinavisk tradition?" i *Social Kritik* nr. 99, 2005.
33. Else Christensen *Forældre i fængsel*, Socialforskningsinstituttet 1999, s. 45.
34. Else Christensen *Forældre i fængsel*, Socialforskningsinstituttet 1999, s. 45.
35. Boswell og Wedge 2002, p. 13. Se også Ayre, Philbrick og Reiss 2006, s. 8 f. I sidstnævnte findes også omtale af kritik af teorien om, at børn kan reproducere deres forældres kriminelle opførelse.
36. Jf. "Fængsledes børn – en udsat gruppe" 2005, rapport fra Det Kriminalpræventive Råd, s. 3.
37. Artikel 23 stk. 1.
38. Artikel 24 stk. 1..
39. "States Parties shall respect the right of the child who is separated from one or both parents to maintain personal relations and direct contact with both parents on a regular basis, except if it is contrary to the child's best interests" (Artikel 9.3).
40. Se f.eks. Boswell og Wedge 2002, p. 149, samt Ria Wolleswinkel "Children of Imprisoned Parents" i Jan Willems (red.) *Developmental and Autonomy Rights of Children*, Oxford 2002, s. 192 f.
41. Se de nævnte artikler i Børnekonventionen, samt Boswell og Wedge 2002, p. 12.
42. United Nations Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners, rule 37. Se også regel nr. 79 og 92. Regel 79 fastslår, at: "Special attention shall be paid to the maintenance and improvement of such relations between a prisoner and his family as are desirable in the best interests of both".
43. Council of Europe, Committee of Ministers, Rec (2006) 2, the European Prison Rules. Se f.eks. 24.1, 24.4 og 24.5.
44. Council of Europe, Committee of Ministers, Rec (2006) 2, the European Prison Rules. Se 24.4.
45. Ria Wolleswinkel, Maryam Tabib, Caroline Forder, Gerard de Jonge and Marielle Reiss "The legal background" i Ayre, Philbrick og Reiss 2006, s. 17.
46. Ria Wolleswinkel, Maryam Tabib, Caroline Forder, Gerard de Jonge and Marielle Reiss "The legal background" i Ayre, Philbrick og Reiss 2006, s. 18.
47. Andrew Coyle *A Human Rights Approach to Prison Management*, International Centre for Prison Studies 2002, s. 134.
48. UN Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners, rule 23, stk. 1.
49. UN Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners, rule 23, stk. 2.
50. Guidance Notes on Prison Reform, Guidance Note 13 "Reforming women prisons", International Centre for Prison Studies 2004, s. 7 f. Se også Wolleswinkel 2002, s. 196 f.
51. David Ramsbotham *Prison-Gate. The Shocking State of Britain's Prisons and the Need for Visionary Change*, Free Press, London 2003, s. 18 f.
52. Citeret fra Wolleswinkel 2002, s. 197.
53. Se CAT/C/48/Add.3, 35th session "List of issues to be considered during the examination of the second periodic report of the United States of America" 8/2 2006, pkt. 48. Se også CAT/C/USA/CO/2, 18 May 2006 (ADVANCE UNEDITED VERSION), 36th session, pkt. 33.
54. Hans Jørgen Engbo *Straffuldbyrdelsesret*, Jurist- og Økonomforbundets forlag, København 2005, s. 299 f.
55. Wolleswinkel 2002, s. 198.
56. Council of Europe, Parliamentary assembly, Recommendation 1469 (2000) "Mothers and babies in prison". Kan downloades via <http://assembly.coe.int/Documents/AdoptedText/ta00/erec1469.htm#1> (hentet 180106).
57. Se f.eks. Roger Shaw *Children of Imprisoned Fathers*, Hodder and Stoughton, Sevenoaks 1987, s. 2.
58. Jesper Ryberg *Retsfølelsen. En bog om straf og etik*, Roskilde Universitetsforlag 2006, se bl.a. s. 10 f. og 25.
59. Hans Jørgen Engbo "Ret og etik i straffuldbyrdelsen" i Lene Kühle og Carl Lomholt *Straffens menneskelige ansigt?*, ANIS 2006, s. 58.
60. Citeret fra Grøftehauge 2004, s. 86.
61. Foredrag af Alain Bouregba d. 12. maj 2006 ved konferencen "Children of Imprisoned Parents. European Perspectives" afholdt af EUROCHIPS i Paris.
62. Se Tobias Møller "Den fængsledes børn. Forslag til forbedring af vilkårene for børn af fængslede", upubliceret tekst dateret februar 2006, s. 2. Fremlagt ved et "roundtable" afholdt af Institut for Menneskerettigheder d. 9. februar 2006.
63. S 3355 Til justitsministeren. Af Jann Sjørnsen. Om børn med forældre i fængsel (se: http://www.ft.dk/?samling/20021/spoergsmaal_ov_ersigtsformat/S3355.htm). S 1616 Til socialministeren. Af Jann Sjørnsen. Om, at vejledning om særlig støtte til børn og unge også skal indeholde afsnit om børn med forældre i fængsel (se: http://www.ft.dk/?samling/20031/spoergsmaal_ov_ersigtsformat/S1616.htm). Se flere forespørgsler inkl. svar om emnet via www.kd.dk. Børnerådet, Høringssvar af d. 17. nov. 1999: Se www.boerne-raadet.dk
64. Christensen 1999, s. 106 ff.
65. "Fængsledes børn – en udsat gruppe", Det Kriminalpræventive Råd, februar 2005.
66. Marlene Grøftehauge *Fangebørn*, CDR-forlag 2004, s. 48.
67. Council of Europe, Committee of Ministers, Rec (2006) 2, the European Prison Rules. Se 24.4 (forfatterens oversættelse).
68. Se f.eks. Engelsborgs Nyhedsbrev nr. 2, juni 2005.
69. Hans Jørgen Engbo *Straffuldbyrdelsesret*, 2005, s. 44. Se også Council of Europe, Committee of

- Ministers, Rec (2006) 2, the European Prison Rules, 24.4.
70. "Forbedring af besøgsfaciliteter", Direktoratet for Kriminalforsorgen, Ressourcestyringskontoret, København d. 5. november 2004, Journalnr. RSK 2002-032-29.
  71. Det er tilsyneladende ofte tilfældet, at mange fængselsproblemer kan løses ved at gøre lokale progressive tiltag til minimumsstandarder. Som den tidligere chef for den engelske fængselsinspektion, David Ramsbotham, bemærkede i sin stærkt kritiske bog *Prisongate* om forholdene i engelske fængsler: "My inspectors and I saw everything that I think should be happening with and for prisoners actually working now, in a prison, somewhere in the United Kingdom", jf. David Ramsbotham *Prisongate. The Shocking State of Britain's Prisons and the Need for Visionary Change* 2003, s. 241.
  72. Jf. samtale under et "Roundtable" om børn af fængslede afholdt på Institut for Menneskerettigheder d. 9. februar, 2006.
  73. Jf. Lene Halmø Terkelsen "Mødet med mor eller far bag murene" i Frederiksborg Amts Avis 11. marts 2006.
  74. Citat fra www.kriminalforsorgen.dk under "For børn".
  75. Else Christensen *Forældre i fængsel*, Socialforskningsinstituttet 1999, s. 45.
  76. Jf. telefonsamtaler mellem Studentermedhjælp Kirsten M. Christensen, Institut for Menneskerettigheder, og blandt andre Kriminalinspektør Steffen Steffensen, København (samtale d. 23/6 2006) og Kriminalkommissær Bent Volf, Esbjerg (samtale d. 29.6 2006). Begge kunne ikke komme i tanke om tilfælde, hvor der var givet afslag på besøgstilladelse for børn af isolationsfængslede varetægtsarrestanter.
  77. Jf. telefonsamtale mellem Studentermedhjælp Kirsten M. Christensen, Institut for Menneskerettigheder, og Kriminalinspektør Steffen Steffensen, København (samtale d. 23/6 2006).
  78. Peter Scharff Smith "The Effects of Solitary Confinement on Prison Inmates. A Brief History and Review of the Literature" i Michael Tonry (red.) *Crime & Justice. A Review of Research*, University of Chicago Press, udkommer efteråret 2006.
  79. "Vedrørende fremtidig praksis i visse typer sager der er begrundet i hensynet til indsattes mindreårige børn", Direktoratet for Kriminalforsorgen, 10. juli 2000, Journal nr. 2.k. gr. 104
  80. "Vedrørende præcisering af praksisnotat om sager begrundet i hensynet til indsattes mindreårige børn", Direktoratet for Kriminalforsorgen, 27. juli 2000, Journal nr. 2.k.
  81. Citeret fra Marlene Grøftehaug *Fangebørn*, CDR-forlag 2004, s. 58.
  82. Jf. "Beskrivelse af praksis i visse typer sager der er begrundet i hensynet til indsattes mindreårige børn", Direktoratet for Kriminalforsorgen, J.nr.: Klientkontoret gr. 104, 14. nov. 2000.
  83. "Supplerende beskrivelse af praksis i visse typer af sager der er begrundet i hensyn til indsattes mindreårige børn", Direktoratet for Kriminalforsorgen, d. 16. april 2002, J.nr.: GR 104.
  84. Interview citat jf. Lene Halmø Terkelsen "Indsatte mister kontakt til børn" i Frederiksborg Amts Avis 11. marts 2006.
  85. Jvf. foredrag afholdt af Bodil Philip i forbindelse med høring på Christiansborg om straf og fængsler, d. 16. maj 2006.
  86. Mikkel Thastum "Hård kurs mod strafpækkeri" i *Jyllandsposten* (internetavisen) d. 1. november 2005.
  87. Mikkel Thastum "Hård kurs mod strafpækkeri" i *Jyllandsposten* (internetavisen) d. 1. november 2005.
  88. Hans Jørgen Engbo *Straffuldbyrdelsesret*, 2005, s. 364.
  89. Jvf. foredrag afholdt af Hans Jørgen Engbo i forbindelse med høring på Christiansborg om straf og fængsler, d. 16. maj 2006. Se også Louise Tokkesdal og Ulla Lund "Prøveløsladelsesinstituttets historiske udvikling", Specialeafhandling ved Det Juridiske Fakultet, Københavns Universitet 2004, s. 31 ff.
  90. Louise Tokkesdal og Ulla Lund "Prøveløsladelsesinstituttets historiske udvikling", Specialeafhandling ved Det Juridiske Fakultet, Københavns Universitet 2004, s. 36.
  91. Se Louise Tokkesdal og Ulla Lund "Prøveløsladelsesinstituttets historiske udvikling", Specialeafhandling ved Det Juridiske Fakultet, Københavns Universitet 2004, s. 49 ff., samt s. 90. Se også Ida Elisabeth Koch *Behandling som alternativ til frihedsstraf*, Jurist- og Økonomforbundets Forlag 1995, s. 123 ff.
  92. Se <http://www1.drk.dk/sw24399.asp>.
  93. Kriminalforsorgen har også en såkaldt "på-rørendelinje", hvor på-rørende til fængslede kan modtage telefonrådgivning.
  94. Se www.savn.dk og <http://balanceifrihed.dk/om.php>.
  95. KIDS VIP præsentation d. 12. maj 2006 ved konferencen "Children of Imprisoned Parents. European Perspectives" afholdt af EUROCHIPS i Paris.
  96. Foredrag af Andrew Coyle d. 12. maj 2006 ved konferencen "Children of Imprisoned Parents. European Perspectives" afholdt af EUROCHIPS i Paris.
  97. Se Ulla-Carin Hedins bidrag til kapitel tre i Ayre, Philbrick og Reiss 2006, s. 38 ff.
  98. Præsentation af Austin Treacy d. 12. maj 2006 ved konferencen "Children of Imprisoned Parents. European Perspectives" afholdt af EUROCHIPS i Paris.
  99. Præsentation af FFP d. 12. maj 2006 ved konferencen "Children of Imprisoned Parents. European Perspectives" afholdt af EUROCHIPS i Paris.
  100. Se Tobias Møller "Den fængslede børn. Forslag til forbedring af vilkårene for børn af fængslede", upubliceret tekst dateret februar 2006. Fremlagt ved et "roundtable" afholdt af Institut for Menneskerettigheder d. 9. februar 2006.